I

Занесла мене лиха година в невеличкий повітовий город N. Був літній погожий ранок, коли я пересідав з вагона на драбинчастий візок до дядька, що мав довезти мене до N.

Сонце тільки-тільки виглядало з-за якогось ліска, що темнів по краєвиду тоненькою смужкою, і роса ще не встигла розійтися туманом по зеленому полю. Проймало трохи холодком, але від його було так здорово й легко, що можна було забути не тільки про холод, але й про те потрусювання, яким почав діймати все більш та більш драбинчастий візок. Хіба тільки тоді, як турсо-не десь на вибоїні так, що голова дядькова нахилиться аж до хвоста миршавенької кобильчини, завважиш і почуєш увесь смак такої їзди. Але дядько, очевидячки, не поспішався, а більше їхав то підтюпцем, то ходою,— то й милуватись околицею можна було без перешкоди.

Вільно й широко розляглись зелені поля; не тіснили їх похмурі ліси, не давили високі гори, і далеко-далеко сягало око вподовж ланів та невеличких гайків, що зеленими вершечками виглядали з ярів та балок.

Після душного, тісного города найбільш захоплювала ця широта краєвиду; після пороху й диму особливо милували око зелені хліба та шпориш, що поріс край дороги; а сила того чистого, запашного повітря неначе лила у груди якусь жвавість, бадьорість і енергію.

Все минуле десь ховалось в якомусь тумані, і будуч-ність ласкаво й привітно всміхалася, як всміхався мій візник до високих і пишних хлібів. Думка за думкою легко спливали. Думки були про те здебільшого, як приїду я в N., заїду в "гостініцу Малоросію", знайду там добродія Гаркуна-Задунайського, антрепреньора української трупи, зійдуся з ним і... якось-то воно буде. Ставала на очі навіть і та "гостініца". Маленький, мабуть, будиночок, чистенький, гарненький; коло його садочок, квітки,

метелики і таке інше; маленька кімнатка старосвітського ладу з дерев'яним ліжком і ситцьовими завісками на вікнах; сусіди, сусідки, тихо, любо й затишно. Спадав на думку і сам Гаркун-Задунайський, але думка цього образу якось не могла схопить виразно. Не знаю вже через що то, чи через те, що мій мозок був на той час такий легковажний, чи вже просто через те, що звичайно образ непростої персони важко уявити собі,— одним словом, я тільки міг схопить одно: вважаючи на гучне прізвище цього добродія, це повинен бути чоловік неабиякий і артиста славний. І думки порх-нули в другий бік. То заносили вони мене на сцену N-ського театру, де я, не маючи ніякої іншої роботи в чужому місті, гадав добувати собі хліб; то ставали серед трупи, яка повинна була мені стати й товариством, і родиною; то знов в "гостіницу Малоросію", де, як мені казано, живе сам Гаркун-Задунайський, то знов до трупи і знов до її антрепреньора.

А візок усе торохтів, зсовуючи з-під мене солому на спину дядькові, що сидів вже на самому краєчку воза, спустивши ноги на оглоблі. Сонечко піднялося вже вище, зігнало росу і стало ніби й припікати, зганяючи, як і росу, бадьорість і нагадуючи, що можна б і скоріше їхать.

— А що, чи далеко ще до N.? — наважився я натякнути дядькові.

Він, очевидячки, з охотою, ніби тільки цього й чекаючи, зараз же повернувся до мене і з уст, з синіх очей, навіть з рудої кучерявої бороди його так і полилась на мене привітність і щирість.

— До N.?.. Хм. Та як вам сказати?.. Та верстов, мабуть, буде з... десять... А може, й усіх дванадцять... Ось минем цей лісок, то, мабуть, буде десять... А то кажуть, що і всіх вісім... А я так думаю, що й восьми не буде... Верстов з шість як буде, то й буде...

Треба пам'ятати, що далина чи близина у селянина залежить від того, чи він ходить, чи він їздить. Як ходить, то неодмінно буде одно місце від другого далі верстов на п'ять, а як їздить, то ближче. Маючи

це на увазі, я взяв середнє між шостьма і десятьма і вирахував, що до N. вісім верст.

— Ну... а як N.— хороший город?

— N.?

Дядько хльоснув конячинку батогом і усміхнувся.

— Хто його зна... Чи хороший?.. Хм... Господь його святий знає... Город як город... Ну, що там? Є собор, базар... Та от побачите самі!

"Хм... Трохи невиразно",— подумав я.

— Ну, театр там бачили? Грають там у театрі? Були коли-небудь у театрі?

— Театр?

Дядько хотів одповісти, але кобильчина, певно, заслухавшись нашої розмови, взяла та й стала собі, злегка помахуючи поскубаним хвостом.

— О! — здивувався дядько, хоча, правду казати, час би йому було вже й звикнуть до цього.— Ти диви! Н-но! Ач!.. Чи не капосна тварюка? А-н-но!

Кобильчина рушила. Дядько ще трохи почмокав губами, пошарпав віжками і знов повернувся до мене:

— Театр, кажете? Ні, театру не бачив... Не знаю... Що не знаю, то не скажу... Грають, кажете? Не чув, не чув...

— І про Гаркуна-Задунайського не чули?

— А то ж хто? Сродственик ваш який, чи як?

— Ні... так собі...

Я замовк. Дядько ще посидів трохи боком, привітно всміхаючись очима, і повернувся нарешті до кобильчини.

Години через півтори ми в'їжджали в бажаний N.

— А це вже і N.,— привітно повернув до мене свою руду бороду дядько.— Ото собор... о... А то пошта... о... А он за тим червоним магазином живуть батюшка отець Софроній... Сильно строгі батюшка,— як побачать...

На цьому слові йому прийшлось змовкнуть,, бо ми виїхали на бруковану вулицю.

"Так оце N.!" — думав я і повертався на всі боки, не вважаючи навіть і на те, що під боком у мене стало колоти від "мостової".

Ми були саме на плацу. Тут уже я побачив на очі й собор, і базар, і навіть будинок "сильно строгого" о. Софронія. Плац був порожній, мертвий, тільки з боків його стояли ряди крамниць з чимсь червоним на дверях, з стільчиком коло входу і з неодмінною калюжею біля кожної, повною черепків, лушпайок та сміття. За крамницями йшли рундучки з насінням, перцем, бубликами;далі — якісь порожні стойки, а ще далі починалася вже вулиця. На заляпанім, обшарпанім будиночку, що стоявпід залізним червоним дахом на розі вулиці, висіла вивіска з написом: "Й здесь любопытно випить й закусить Кышлихцы. Й розкурка табаку".

Що і там було таки справді "любопытно", про це я ні трохи й не вагався, але що повинні були значить останні слова, то, як я не сушив

собі голови, не міг нічого путнього вигадать, і вже аж дядько вивів мене з непевності.

— Та то кислиці! — повернувся він до мене, коли я його запитав про "кьішлихцьі".

— Кислиці?

— Ну да! Бо жид, знаєте... От у нього замість "кислиці" та "кьпцлихцм". По-жидівськи, значить, написано... Кислиці... Ну да, бо там таки є кислиці. Колись, як не було ще монополькн, так після горілки раз у раз кислицями закусювали... Н-но! А диви!.. Та куди, куди? Тпрру!

Слухняна конячина зараз же як прикипіла.

— Що таке? — спитався я.

— Та вам же до "Малоросії"? — зстрибуючи, кинув він і почав витягать мого чемодана. Я подивився на "Малоросію". То була друга половина тої "любопитної" пивної. Над дверима рундука, на яких біля клямки чорніла масна пляма од рук, висіла вивіска, що проказувала: "Номера для прьіезжающьіх "Малоросія". Стіни сеї "Малоросії" були облуплені; вікна, що дивились своїми зеленими од часу шибками на вулицю, наганяли якийсь сум і нудьгу. Чого її названо "Малоросією" і що в неї було "малоросійського" — невідомо. Хіба через те, що хазяїном її був жид і на двадцять хат навкруги не було ні одного "малороса".

Поторгавши за клямку, мій візник напнув плечем, і двері з шумом одскочили з защіпки. Перед нами встала дивна картина. Серед чорного брудного невеличкого коридорчика в самих різних позах лежало декільки великих і малих жидків. Ноги одного були під самим носом у другого, третій уткнувся четвертому в живіт головою і сягав коліном в спину п'ятому; носи мішалися з пальцями, руки з ногами; брудні подушки, аж блискучі від сала, що назбиралось за немалий, мабуть, час, лежали десь

аж біля порога. Повітря... Дядько мій тільки крутнув носом, плюнув і вперше за весь час сердито закричав:

— Ану, ви! Гей... Розляглись... Уставай!

Жидки тільки похропували.

— Е-е-е...— ставляючи додолу чемодан, рішуче протягнув він.— Що я довго з вами тут буду... Уставай! — і таки не жартуючи, штовхнув ногою якусь спину. З-під якоїсь ноги вмить визволилась голова в пуху і в пір'ях на чорному волоссі і здивовано подивилась на нас маленькими чорненькими оченятками.

— Ну? — прикрикнув дядько.— Чого вилупив очі? Вставай!

— Вус? — хрипнула голова і викашлялась.— Што та-коє?

— У вас номера єсть? — вмішався я.

Голова подивилась на мене і вмить весь сон збіг з неї, як тінь від сонця. Зскочив, натягнув на себе якесь дрантя і зараз же почав шарпать за якусь руку чи ногу, примовляючи:

— Лейзер! Лейзер! Ну? Штель шуїн! Ну? Гіхер! Щось заворушилось, і з-під рядна, що ним укривалась уся кумпанія, з'явилась невеличка голова з запухлим носом і очима і, кліпаючи на світ, почала, сопучи, підійматись.

— Ну, гіхер!.. Покажи їм номер! Вам самий луччий? Покажи їм самий луччий номер! Гіхер! Вот он вам січас покажет номер... Вам і з абедом і з чай?.. Ми вам дешево дадім абед... Гіхер, Лейзер!.. Поведи їх в самий луччий номер... Вот он вам січас поведьот в номер... Тільки там тіпер спить моя жена, так она січас вийдьот зтудова... Ви будете довольни... Гіхер, Лейзер...

Лейзер насилу встав і, чухаючись, почав одягатись. Ми, терпляче чекаючи,' роздивлялись тим часом на його. Це був маленький жидок в брудній, аж рябій від блох сорочці і з лицем, так густо засіяним ластовинням, що здавалось, що й там блохи зоставили свої сліди.

— Вот їм номер... покажи їм самий луччий номер. Гіхер!

Лейзер, чухаючись і позіхаючи, повів нас. Номерів було усього три, і якраз "самий луччий" був занятий родиною хазяїна. Знов прийшлося чекати. Нарешті двері одчинились, Лейзер увійшов туди, і звідтіль почала висипати родина. Спершу вийшла "балабусте", себто господиня, потім троє хлопчиків, дві дівчинки, одно на руках і одно в колисці; за ними з'явилася перина, за периною, виглядаючи з-під неї, дівка, за дівкою волочились якісь рядна, якесь дрантя і... такі гострі, ущипливі пахощі, яких мені зроду не доводилось чути. Мій дядько тільки промовив:

— Ну-ну!

Зайшли ми. Господи! Ні! Нема, мабуть, на світі ніде такого пера, щоб змогло намалювати той "самий луччий" номер. Не було та й не буде, мабуть, ніколи такого хемика, що проаналізував би те повітря. Я з свого боку берусь тільки сказати, що воно було не степове, хоча й пахтіла там і цибуля, й часник, і тараня, навіть живі якісь комахи, що поважно повзали по стіні у куточки. То було щось надзвичайне. А обстанова?.. Праворуч — залізне ліжко, що, здавалось, ще пахтіло тілом господарки і численного потомства її; просто — покривлений стіл, на якому валялись лушпайки від цибулі й тарані; подекуди декільки напівцілих стільців;

лампа з жовтим гасом і безліч патретів по стінах з суворими жидівськими обличчями. На вікнах руді подрані завіски.

— І скільки за сей... за сей номер? — повернувсь я до Лейзера.

— Один руб.

— Не менше?

— Хе! — усміхнувся він, ніби жалкуючи, ніби навіть соромлячись за мене.— Такой номер? Дєшевлєє ви не найдьотє нігдє! У нас завсєгда ночує здєсь Гаврилянсь-кий батюшка. У нас усьо благороднії" гості зупиняються... Даже студенти були... Ето самий пєрвий номер у весь N. Ето не какой-нібудь себе сарай...

— А Гаркун-Задунайський тут у вас?

— Гарку-у-н? — перепитав він якось хутко і пильно подивився на мене. — Ви до єво імєєтє какоєсь дєло?

— Нєт... так... А что такоє?

— Нічево... Я думав... Нєт, нічево... Да, он був у нас... Тєпєр он на другую кватіру... Ет! ето такой человєк! —вмить з презирством махнув він рукою і, одійшовши, розчинив вікно. Потягло свіжим повітрям, повіяв приємно вітерець, і пух закрутився по хаті.

— Гаркун, он такой человєк,— зараз же знов повернувся він до мене.-Єсли ви імєєтє к нєму какоєсь дєло, так ви заберіть наперед у його дєньги... О! І тогда он будєт — ша! А єслі он винуватий вам щось, так он вам не отдасть нікогда. Ето просто халамидник, а не актьор' Какои он актьор? Актьори усьо — благороднії люді, а он шарлатан какойсь... Ми йому вигналі з нашой гос-тініци, так он завьоз наші 10 карбованців, і годі! Босяк, і більше нічево!

"От такої!" — подумав я і замовк. І більше про "ант-репреньора і режісьора русско-малорусской трупи" вже не мав охоти розпитувать.

II

Поспавши трохи, я сів біля вікна, роздумуючи, як і де знайти тут яку-небудь роботу. Вмить почув я легке стукання в двері. Дивно мені стало. Який біс міг до мене іти в сьому городі та ще і в таку ранню добу.

— Ввійдіть! — гукнув я, дивуючись. "Певно, Лейзер з самоваром",— згадав я і заспокоївся.

Коли ж ні! В дверях з'явилась якась постать, що ніяк не могла навіть нагадувати Лейзера. В синій суконній чумарці, таких же штанях в чоботи, з сивою шапкою в одній руці (то серед пекучого літа!) і якоюсь ломакою в другій, постать ця нагадувала швидше якогось гайдамаку, аніж маленького смирного жидка.

— Удивляєтесь? — гукнула постать так, ніби я сидів від неї гін на двоє принаймні.— Й, конечно, поражаєтесь?

Я таки справді і здивувався, і "поразився".

— Позвольте отрекомендоваться: Гаркун-Задунай-ский, антрепренер й режиссер русско-малорусской местной труппьі. Очень приятно!

Шаркнувши ногою, він схопив мою руку і шарпнув нею так, ніби хотів запевнитись, чи міцно вона прироблена до мого бідного тіла. Я тільки скривився з болю і щось, не пам'ятаю вже що, пробурмотів і собі.

— Позволите? — шарпнув він до себе стільця і, широко розсівшись на йому, промовив: — Фу! Припекает сегодня! Абсолютно жарко будет! Фу!

Я сидів мов прибитий такою несподіванкою. "Откуда мне сие?" — думав я здивовано, дивлячись, як добродій Гаркун втирався червоною хусткою з якимись пташками на кінцях і оглядав моє пристановище метким і сміливим поглядом.

— Но... позвольте...— опам'ятався я нарешті.— Как же ви... Откуда же вьі узнали, что я... приехал...

То... єсть... я просто не понимаю. Откуда вьі меня знаєте?

— Я? — загорлав він знову і зареготався так, як, мабуть, ніхто і ніколи тут не реготався, скільки пам'ятали себе суворі жиди на патретах. Але зараз же зробився поважним і, навіть зітхнувши, сумно додав: — N.. знаєте, такое болото, где лишний... как бьі вам сказать, лишний голос в атом концерте, з... а... слмшен сей-час же... Д-да!

Певна річ, я був дуже вдячний йому за те, що він і мене прилучив до цього шановного концерту, але акустика цього болота була мені все-таки мало з'ясована.

— Так! — одповів я.— Но... как же все-таки... только что приехал, нигде не бьіл, никого не знаю...

— О, ато пустяки! — заспокоїв він мене.— Абсолютно достаточно, если вьі меня спросили у Лейзера... Я к вашим услугам й душой й телом... й... й всем телом своим.

І знов чогось зареготався. Проти волі задивившись на його великі жовті зуби, я переніс погляд на лице і став роздивлятись його. Воно було кругле, скрізь виголене і страшенно червоне; здавалось, добродій Гаркун колись дуже чогось розсердився, почервонів та так і застиг навіки червоний. Над виголеною верхньою губою стримів гострий, орлиний ніс і разом з великими, круглими й безцвітними очима нагадував якусь птицю.

Ну-с! — вмить повернувся він до мене з таким виразом, що, мов, жарти жартами, а діло ділом.— Как же думаєте здесь устроиться? Ви... надолго сюда?.. Да постойте: що ж це я, ви ж малорос, українець?

Я з цим згодився.

— А-х, щоб же нас! Так будем же розмовляти по-свойому!..

Я й на це пристав. Він зрадів, ніби найшов те, що давно вже шукав, і почав засипать мене питаннями. Але, не слухаючи мене, перебивав, перескакував з одного на друге, переводив розмову на себе, скаржився, хвалився, словом, розмова аж кипіла у нас, чи то пак у його. Говорив він з надзвичайним авторитетом, вживав мало не за кожним словом "абсолютно" і весь час мав вигляд людини, що на своїх плечах носить таку вагу обов'язків, яку не кожний витримать може.

— Ви візьміть хоч би таке,— говорив він з запалом.— Єсть у вас репертуар п'єс, п'єс передових; так сказать е... е... з... ну, з направлєнієм... Ви їх хочете поставить, хочете, так сказать, познакомить е... е... з ними общест-во. І не можна!.. Абсолютно не можна!!

Він розставив руки і, визвірившись на мене своїми круглими банькатими очима, так і застиг на хвилину. Я, задивившись на його, закліпав очима і не знав, що йому на це сказати.

— А через що? — вмить одкинувся він назад, очевидячки, зовсім і не цікавлячись моєю одповіддю. — Через що? Цензура, скажете? Хо! Ін-ди-фе-рентизм! Он що, о! Ін-ди-фе-рен-тизм!! — Він смаковито вимовив це слово, подивився на мене і знов заговорив: — Ви думаєте, я для грошей? Ви думаєте, вони мені потрібні? Так званий "презренньїй металл"? Клянусь вам (він підняв догори руку, зробив нею в повітрі якийсь рух і знов поклав в кишеню): нехай мені дають мілійони, розумієте: мі-лій-о-ни! щоб тільки я покинув сцену, я скажу тільки їм: "Господа! вьі меня не знаєте! Вьі не знаєте Гаркуна-Задунайского!" І більш нічого! (Певно, він гадав, що мілійони йому будуть давать великороси, бо по-їхньому й одповів так гордо). Сцена — це абсолютно все. Гроші...

Зневага його до грошей, очевидячки, була така велика, що він навіть не хотів і говорить про них. Він тільки стиснув плечима, закинув ногу на ногу й почав утиратись хусткою. Я згадав розмову з Лейзером і цілком повірив йому.

— Знаєте що! — скрикнув він вмить з великою щирістю й одвертістю. — Вступайте до мене... до нас в товариство! Га?

Я, не криюсь, трохи перелякався цеї несподіванки.

— Будем грать, служить е... е... іскуству... е... е...

— Дуже дякую,— пробурмотів я,— але я якраз тепер маю роботу, я повинен...

— Ет! плюньте ви на неї! — перебив він мене.— Що може зрівнятися з тим, як вийдеш на сцену: очі горять, серце е... е... б'ється, публіка, аплодисменти... А тут ще музика... тром-тром-тром!

Хоча картина справді була досить колоритна, але я ще хотів подумать.

— І, главноє, дивіться,— він навіть устав і, широко розіп'явши ноги, став загинать пальці, до речі сказати, зашкарублі й зовсім не артистичні.— Ви тільки будете грать! Тільки! Це — раз!

Він загнув мізинець і подивився на його.

— Далі: ви не знаєте ніякого реквізиту. Абсолютно! Це — два.

Біля мізинця ліг сусід його з чорненькою смужкою на кінці нігтя.

— О... Реквізиту ніякого... То вже моя нещасна доля така,— гірко усміхнувся він,— що я повинен і за реквізитом дивиться, і афіші, і музику, і білети, і на сцені, і поза сценою, і хор, і... Ви не знавте, як це все... тяжко! І ви думаєте, набагато більше я маю від інших артистів? Набагато? Ех!

Він махнув рукою з загнутим мізинцем і сів на стілець, очевидячки, забувши вже, з чого почав.

— Грали ми в одному городі,— задумливо й дивлячись кудись у куток, заговорив він тихо і трагічно.— Збор... 500 чистих!.. Публіки?.. Тисячі!.. Грали... Ну, як вам сказать?.. Грали всі... нічого. Я, знаєте, підібрав тоді трупку — первий сорт. Вона тепер зо мною тут... У мене вже... е... е... абсолютно око на це... "мєткоє". Подивився, обдивився,— раз, два, сказав слово, два: ступай вправо, ступай вліво. Абсолютно!., Д-да! Підібралась трупка античная просто, зіграпись усі... Іде п'єса. Вірите? У Кропивницького рідко так ішла (як ще йшла так коли-небудь)! Це-не хвастаючись. Абсолютно! Побачите!.. Публіка аж переривається: Гаркуна, Гаркуна, Задунайського!! Аж театр от так... (Він похитавсь усім тілом вправо і вліво). Що ж ви думаєте? Трупа вся... иедовольна! Розумієте: не-до-воль-на! А чого? Ви-зивають мене, а не їх! Та при чому я тут? Абсолютно при чому? Треба грать — і будуть визивать. Не партач! А то просто стидно дивиться на їх, партачать абсолютно, як... е... е... лошаді... Якби не я... провал би абсолютний... Вивіз все-таки... зато ж... Ех! Ні, знаєте, гірко! Гірко і боляче! Душу надриваєш, абсолютно на одних своїх плечах вивозиш усю трупу і... Ех!

Він знов махнув рукою і картинно замислився. Ніс його виразно красувався на бруднім фоні стіни, очі мутно дивились кудись під стілець, чумарка розхристалась і звідтіль цікаво виглядала брудна ситцьова сорочка. В хаті затихло, тільки за стіною якийсь потомок

суворих жидів на патретах жалібно і одноманітно благав:

— Ма-о-о-ме, іх вілль есен! Мо-о-о-оме, іх вілль би-и-лке!

— Тяжке... положеніє артиста,— не міняючи пози, якось дуже драматично, аж шепочучи, заговорив знов Гаркун.— Він — мученик, він... е... е... він страдалець. Він абсолютно... страдалець! Ви загляньте до його в душу, загляньте!.. Там... одна мука... Абсолютно!

Він на хвилину замовк, але зараз же підвів голову і гордо й натхненно додав:

— Але він і... святий! Він святий! Він не індиферент-но дивиться, як працює бідний народ, так сказать, про-летарій. Він страдає. Вірте мені, я сам ізстрадався. В цій груді (він вдарив себе в груди так, що там аж загуло) страданій много! Я... плакав! Смішно? Да?.. Смійтесь, смійтесь! — гірко, але й гордо хитнув він головою, не вважаючи на те, що я навіть і не посміхнувся,— з нас сміються всі. Це — наша доля... Індиферентизм — от нам плата за страдання! Д-да! Мучся, мучся, артист! Ти несеш хрест великий!..

Він устав і заходив по кімнаті, а поли його чумарки так і маяли за ним, щоразу обдаючи мене якимись "артистичними" пахощами, якими за своє довге пробування на плечах артисти протхнулась чумарка. Я почував себе ніяково перед цим безмірним стражданням і соромився за свій індиферентизм.

— Сьогодні ми граєм,— почав він знов і зупинився передо мною,— п'єса розиграна... Збор... не менш двух-сот, а то й трьохсот чистих. Не менше! Абсолютно!

— Невже? — здивувався я.— Такий маленький городок; здається, й на сотню не назбиралося б...

— Правда? — живо підхопив він.— А от же!.. І мусить пропадати... Нема суфльора,— сумно додав він.

— Як? Та в кожній же трупі...

— Єсть суфльор? — гірко перебив він мене.— Може, скажете, в кожній порядочній трупі? (Він саркастично підкреслив "порядочній"). Не бійтесь, моя-то вже трупа порядочна... Да!.. Но... наш суфльор зостався в тім городі, де ми грали недавно, і повинен приїхать, ще вчора повинен був тут буть. І нема. Приносить учора поштальон телеграму: "Играйте без меня, заболел". Ви бачите в цьому рок, судьбу, прокляту, злостную судьбу? Га? Ви бачите тут насмішку рока?

Признаюсь, я, крім його вилуплених мудрих очей, виголених губ і червоного носа, нічого не бачив.

— Тепер пропадає все... І врем'я, і праця... і... збор... Афіші надруковані, за театр заплачено, білети продані... О!

Він з безмірним одчаєм ухопив себе за чуба та так і застиг на хвилину. То була дуже трагічна поза!

— Ні! — вмить енергічно зірвав він руку і заходив по кімнаті.— Я найду! Я... Індиферентизм мене не побачить... О ні! Не на такого попав! Я жив і страдав! Я найду. Я ще оббігаю ввесь город, а найду. Найду і наплюю в саму морду нотаріусу. С-скотина, мер-рза-вець! Любитель нещасний, абсолютная бездарность! Ще й собі туди ж... Хе! Давай йому перші ролі, так він суфльора дасть, свого паршивого писарчука. Йому перші ролі... Ха, ха, ха, ха!

Він саркастично зареготався сухим, робленим сміхом, яким сміються актори на драматичних ролях, убиваючи свою полюбовницю.

— Нотаріусу, куриному перу, доручить п'єсу? Ха-ха-ха! Ні! Він ще не зна Гаркуна-Задунайського, ничтож-ність паршива! Гаркун-Задунайський ще має очі! Я найду суфльора і без його. На світі много чесних душ! Я вам предлагаю буть у мене... у нас суфльором! — раптом

зупинився він проти мене і милостиво протягнув мені руку. А очі дивились суворо, мов хотіли сказать:

"Гляди! Може, й ти такий, як нотаріус!"

І я таки почув, що я справді такий, як нотаріус, хіба що не мав охоти й перших ролей брати.

— Одказуєтесь? — похмуро, не опускаючи своєї руки, промовив Гаркун.— Не хочете?

— Ні, не те...— промимрив я, не знаючи, чим би тут одбрехатись.— А, бачите, у мене робота... і дуже спішна робота... Я б з великою охотою...

— Значить, пропадай все: і збор, і розходи, і... афіші... Він опустив свою руку і одвернув голову набік, безнадійно дивлячись у вікно. Ми трохи помовчали. В коридорі було теж тихо, тільки знадвору доносився іноді жалібний плач ненажерливого потомка патретів.

— А роботу ви не можете оставить поки? — тихо кинув Гаркун, і в голосі його зачулось щось жалісне ^справді сумне.— Виручіть нас... Тут же недовго: прийшли, прочитали... Та й читать що там: раз, два, та й усе... Абсолютно... Нам тільки пози та жести... та щоб звикнуть хоч трохи до суфльора... Ну, і ввечері ще на спектакль... Пожалуста... Га? А ми б, може, і в роботі вашій помогли... Пожалуста...

— Ні... то робота не така... Ви не зможете. Ій-богу, не знаю, що робити...

— Ну, я вас умоляю... Пожалуста!

Він навіть схопив мого ґудзика і почав, невідомо для чого, крутить його на всі боки. Я глянув на ґудзика, на пальці, з яких один був з понівеченим нігтем, і мені чогось жаль його стало.

— І недовго ж... часа три-чотири загубите... А як не можна в роботі, то якось так... їй-богу... Сидимо тепер без копійки грошей... їсти нема чого... Ви ж самі знаєте, яке життя актьора...— криво всміхнувся він і випустив ґудзика.

Я згодився.

— Ну от! Ну от і спасибі! — радісно заговорив він.— Часа три, не більше... Репетиція... Тепер котра година?.. У вас часи в? Мої, знаєте, витягнув хтось у дорозі... Така жалість! Часи, я вам скажу, розкош... Мені вмісті з золотим перснем подарували в тому городі, де тепер суфльор... Веліколєпниє часи... А перстень аж горить, дають, знаєте, сто десять карбованців... но навіщо продавать?.. Подарок, так сказать... Я вам покажу, прямо поразить...

— Тепер без чверті десять...

— Ага!.. Ну, добре! Так в дванадцять я вас прошу буть в театрі... Тільки прошу не спізнятись... У нас, знаєте, акуратно...

Я пообіцяв, але на всякий случай упередив, що, може, хвилин на десять, п'ятнадцять спізнюсь, маючи на увазі, що нігде ще ні одна репетиція не починалась рівно хвилина в хвилину. Але він не дав мені навіть договорить.

— О ні! — гордо усміхнувся він.— Превратноє поня-тіє про мою трупу. Абсолютно! Ви, значить, моєї трупи ще не знаєте... Ні, я вас дуже прошу прийти рівно в 12. У мене цього нема! Сказано в 12 ночі, всі будуть в 12 ночі, сказано вранці в 6, будуть в 6. Ні, це у мене поставлено не так... Перве — це дисципліна... Абсолютно! Ні, я вас жду в 12 рівно!

По цьому мені лишалося подивуватися йому й обіцяти прийти рівно в 12. Він ще трохи посидів, розказав, як знайти театр, кудою вийти, кудою пройти, застібнув чумарку і став прощатись. Подаючи востаннє руку, він

ще раз, і навіть строго, нагадав мені "рівно 12!" і поважно вийшов із кімнати, як виходять звичайно на сцені королі за куліси.

III

Рівно без двадцяти дванадцять я запер номер і пішов одшукувать театр. Пройшов, як наказано мені було, базар, де поважно й пристойно ходили парами повбирані жиди (тоді були якраз якісь їхні свята), звернув у якийсь глухий переулочок, де, крім дерези, лопухів та кропиви попід глухими тинами нічого не видно було, і вийшов на ту вулицю, де повинен був бути театр. Вийшов, глянув просто, глянув назад — і нічого похожо-го на театр не побачив. Звичайні чистенькі, біленькі хатки у садочках, широка зелена вулиця зі стежкою під одним боком, подекуди струнки, високі тополі, та й годі. А будинка, що мав бути театром,— не було.

"Чи не помилився я?" — подумав я, але, перевіривши себе, мусив таки признати, що це таки та вулиця.

— Дивно! — стиснув я плечима і, не знаючи, що робити далі, став посеред вулиці. А на ній хоч би одна жива людина,— неначе вимерло все. Постояв я, постояв та вже хотів рушать назад, коли це з одного двору, біля якого стояла крамничка під залізною покрівлею, вийшла червона жіноча постать, за нею дві чоловічі в сіренькому й жовтенькому і, оглядаючи одне одного зо всіх боків, пішли просто на мене. Я зрозумів, що то жидки йшли на плац "у праходке". Почекавши, поки вони порівняються зо мною, я звернувся до них і спитав, де грає трупа Гаркуна-Задунайського.

— Теа-а-атр? — перепитав мене сіренький жидок.— Вам на приставлєння хатіться пасматрєть?

Я сказав, що мені тільки треба знати, де театр.

— Что значить "на приставлєння пасматрєть"! — вмить визвірилась на його червона жидівочка. (На голові у неї був ще солом'яний капелюшок з зеленою великою птицею). Тібє спрашують, де театр, так ти скажі. Что значить "пасматр-є-єть!"... Ви пайдіть прямо до єтому большоє дерево... Вот...

~ там ^Дііь вивіска сапожнік... Так ви...— перебив п сіренький, але мусив замовкнуть, бо жидівочка зараз же з презирством зупинила його:

— Что значить "вивіска"! Как онє знайдуть вивіска, єслі оні нє знають, как студова іті?.. Так ви ідіть прямо. А єслі ви повідітє большоє дерево, так ви станьте... Там ви павідітє афіше... Так ви зайдьотє у фортке і пайдьотє уп'ять прямо. У сад будіть тєа-а-тр...

— Толькі там тіпер нічєво нє-є-т...— знов уміш-ався сіренький, але знов зупинився.

— Что значить "нічєво нєт"? Какое тібє дєло? їм нужно тєатр, так онє йому шукають! Ти сібє ідьош, і онє сібє ідуть, так оні тібє нє спрашують, куда ти ідьош... Так ви ідіте прямо, і больше нічєво... До сві-данія!

Мовчазний жовтенький і цікавий сіренький ще раз окинули мене цікавими поглядами й рушили за нею.

Я подякував і пішов. Найшов "большоє дерево", вивіску шевця і... афішу. На ній стояло:

"19— Город N. С дозволения начальства —02 г.

Сего N... месяца N... числа в зданий театра Г-на А. Цибельмана по Херсонской улице товариществом русско-малорусских артистов под управлением режис-сера й антрепренера В. А. Гаркуна-Задунайского при благосклонном участии знаменитой артистки импера-торских

театров А. Галиной (ці два прізвища великими літерами) представлено будет:

ЛЮТЕ СЕРЦЕ. АБО Ж. ЧОТИРИ СМЕРТІ РАЗОМ.

Драма на 4 дії Сьогобврежнього.

II

ОНА ОДНА Водевіль від. соч. Мансфельда.

Далі "участвующия лица", "ценьї местам со включени-ем благотворительного сбора", "начало ровно в 8ч вечера" і знов великими літерами: "Антрепренер й режиссер В. А. Гаркун-Задунайский".

Переконавшись, що театр таки існує, я зайшов у двір, знайшов хвірточку, як сказано, у сад і пішов по стежці, що ховалась за кущами бузку. Пройшов бузок, проминув якийсь загін з дерев'яною повіткою, продерся ще .,, крізь якісь кущі і... опинився в кінці саду.

— Ну, а де ж все-таки театр? — запитав я в повітря. Одповіддю мені було цвіріньканння горобців та скрекіт коників в густій, злегка пожовклій траві. Садок кінчався ровом, за яким починалась чужа левада з городом і подвір'ям. Я ще постояв трохи, послухав коників і вернувся назад.

— О! а я вас шукаю! — вмить наче виріс з-за загону, повз котрий я проходив, Гаркун-Задунайський і злегка торкнувсь до шапки.— Що це, "обозревали окрестнос-ти"?

— Еге ж,— одмовив я,— шукав театру, та щось не найшов.

— Театр? — скрикнув здивовано Гаркун.— Та ви ж коло його стоїте! Оце ж театр!

От тут-то вже я здивувався: той загін, що я минув так байдуже, і та дерев'яна, повітка і були театром.

— Так оце він?

— А ви ж гадали де?.. Трохи не... той... не ізящний...— повів він навколо театрально рукою.— Ну, та не в формі діло... Форма, по-мойому, абсолютно ніщо!.. Глав-ноє— іскуство... Хоча... А скільки, ви думаєте, тут може бути збору? — вмить хитро подивився він на мене. — Скільки, по-вашому, ану?

— Не знаю,— промовив я,— треба всередині подивитись.

— Добре! Гайда всередину!

Через хвилину ввійшли ми всередину. Чи бачили ви коли загін серед поля для худоби? Як бачили, то приставте до цього загону ще... повітку не повітку, а так якесь чортзна-що з поганеньких, старих дощок, запніть це чортзна-що спереду старим, полатаним брезентом, і ви матимете перед очима N-ський театр. Тільки й різниці між загоном і "партером" буде, що в загоні не може бути набитих на стовпчики шаршавих дощок, а тут їх було рядів з п'ятнадцять. Перед повіткою, чи то пак — перед сценою, було щось подібне до великого корита, де теж були понабивані стільчики. То — місце для музиків. Я порахував ряди, накинув їм ціну і промовив:

— Рублів з... 70?

— Ха-ха-ха! — зареготався Гаркун.— От вам і не-ізящний театр! Ха-ха-ха! А двісті карбованців не хочете? Га?

Я не посмів не повірить йому, але ж... щось не віри-лось. Він це запримітив.

— Не вірите? — скрикнув він.— Думаєте, шарж? Ут-ріровка?.. Побачите самі... Я в один свій бенефіс узяв тут 227 руб. 36 копійок!.. Тут же багаті буржуа, поміщики наїжджають... Тут треба тільки уміючи ставить спектаклі... Ну, а мене... в цьому вже не учить,— додав він з такою усмішкою, яка так вам і говорила, що про це "абсолютно" навіть і говорити не варто, та...

— Та й чого б я й їхав сюди, якби зборів не було? — здивовано підняв він плечі догори.— Дурак я хіба, чи що?.. Театр? Форма? Єрунда... Хоча... Тут куліси, знаєте, хороші... Да, куліски славні... Невеликі, не на шикарному полотні, но... намальовані порядочно... Абсолютно хороші! Вид, знаєте, такий симпатичний... пробуждаєть-ся, знаєте, чувство... е... е... як би вам сказать, е... е... затишку, чи що... Миленькі куліски... От побачите!

— Так...— промовив я.— А де ж ваші артисти... Здається, уже...— подивився я на годинника,— трохи більше 12. Вже чверть на першу.

— Невже? — здивувався він.— Хм... Що ж це їх нема? Може, де в саду?.. Гонта!.. Галя!.. Залізняк!..

Але, не дивлячись на те, що, здається, й справдешні Гонта й Залізняк, якби тут лежали, мертві із труни посхоплювались би від цього голосного гукання, ніхто не озивавсь і не показувавсь.

— Хм... Що ж це? Певно, щось помішало... Але вони зараз прийдуть... Гонта!.. Залізняк... Фю-фю-фю-ю-ю!.. Абсолютно дивно!

Я вже "абсолютно" не дивувався. Я покірно присів на одне з "кресел" першого ряду і зібрався чекать. Зараз же заспокоївся й Гаркун. Підсівши до мене, він почав спершу оповідать історію повітки, чи то пак театру, як спершу вона призначалась для складу лантухів з зерном, як він, Гаркун, потративши силу енергії, одвоював її у хазяїна-жида, того самого шевця, що його вивіска красувалась на воротях, як він заходився

біля "партеру" і в три дні утворив його, як потім став грати, виховувать суспільство (не обійшлось, розуміється, без "індиферентизму"). Потім перескочив на себе і з дружньою щирістю ввів мене в своє минуле — велике й славне...

Так минав час.

— А ваших все-таки нема,— похопився якось я вставити, покористувавшись тим, що йому треба було висякатись.— Вже хутко й перша...

— Та ну?! Це щось не... той... не певне! — скрикнув він і схопився з місця.— Щось сталося!.. Знаєте що? Посидьте ви тут, а я побіжу, покличу... Тут недалеко... Десять минут...

Він хутко повернувся й вибіг з "партеру". Я зостався серед загону сам. Пройшло п'ять хвилин, пройшло десять, пройшло вже й п'ятнадцять, а я все сидів самотою. В загоні було тихо й вогкувато од холодку, що раз у раз тут стояв від гіллястих берестів, які ніби в обіймах тримали і загін, і повітку. На вишнях, що зазирали із садка через тин "партера", гуділи горобці, і іноді цікаво злітали на "кресла", і, підскакуючи бочком, скоса подивлялись на мене.

Вмить десь з того боку, де щез Гаркун, почувся тихий дзвін балабайки й ледве чутний спів. Грало на голос "{Самарійського мужика". Потім стихло й хвилини через дві знов задзвеніло біля самого загону, і зачулась навіть пісня:

Чай пила я, булки вла, Позабила, з ким сидєла, Чай пила я з сухарями, Домой пойшла з фонарями... Ухххa-уха-ха!

Хвіртку мов вихром розчинило, і в загін, танцюючи, ускочив добродій в чоботях "гармонікой", в картатому піджаці і брилі набакир. Сам був високий, білявий, безусий, у руках балабайка з червоною стьожкою. За

ним усунулась і друга постать, коротенька, присадкувата, в вузьких стальового кольору штанях. Сі штани були страшенно вузькі і, крім того, одягнуті на чоботи, так що халяви аж випиналися з-під них, і ноги вище колін були тонші, ніж на литках. В обох під піджаками були однакові червоні сорочки з однаковими навіть поясами. У першого на вузькій та довгій голові — бриль, у другого на короткій і круглій — картуз.

Побачивши мене, вони раптом змовкли і чогось засміялись.

— Давай, брат, закурить! — повернувся високий до короткого. — Щоб, значиться, дома не журились.

— Закурить, так закурить...

Очевидячки, їм обом було ніяково, і цю ніяковість хотіли заховать і від мене, і від себе під робленою розв'язністю.

— В тебе "Ласточка"? Давай, давай "Ласточки"! Запалили "Ласточки" й одійшли трохи в куток, іноді кидаючи на мене цікаві погляди. Я чекав, що буде далі. Вони посідали на тинок, що огороджував музиків від публіки, й тихо загомоніли про себе. Іноді долітали до мене слова: "роль, Гаркун, реквізит". Я почав догадуватись, що це були артисти.

"Чи не Гонта це з Залізняком?" — подумав я. Але не вспів одповісти собі, бо за кущами зачулись якісь голоси, а далі навіть можна було розібрать і розмову. Один голос був дуже виразний, гучний — то був голос Гаркунів, другий, може, й ще гучніший, але тонкий і виходив, очевидячки, з жіночого горла.

— Скажите, пожалуйста! Пхи! — дзвенів жіночий.— Какая аккуратность! С каких зто пор?.. Удивительно!

— Не удивительно, а нужно являться вовремя. Я тебе еще вчера говорил, что на базар нужно раньше ходить...

— Ну, так й ходи, какого ж ты черта не ходишь? Скажите, пожалуйста! Я ему должна вставать в 4 часа й бежать на базар... Извольте видеть, мода какая!

— Не мода, а...

— Ах, замолчи ты ради создателя, пока я тебя не отчистила, как последнюю скотину. Что ато в самом деле?

По цій мові в хвіртку ввійшла дуже худа, дуже щупла, дуже білява молодичка в якійсь антильці на плечах, білій косинці на голові і з книжкою в руці.

— Аккуратность начали заводить! — саркастично усміхаючись, підійшла вона до добродіїв і протягнула їм руку. Поздоровкавшись, кинула на мене поглядом і щось зараз же тихо спитала у Залізняка й Ґонти (бо то, певно, вони були). Ті стиснули плечима.

— Ви знакомі? — похмуро кинув Гаркун і повів рукою на мене і на панію.

Я встав, і ми перезнайомились. То була "артистка императорских театров А. Галина" і жінка Гаркуна-Задунайського, а добродій, як я й гадав, високий — Гонта, а короткий — Залізняк.

— Ну, а Петренків і досі нема? — ні до кого не звертаючись, пробурмотав Гаркун.— І за ними бігти? Та й ви тоже, господа...— повернувся він сухо до Ґонти й Залізняка.— Сказано в 12, а приходите в час... Це...

Залізняк трошки витягнувся й винувато нахилив свою круглу голову, а Гонта, навпаки, підняв і весело одповів:

— Та хіба ж це перший раз, Василій Олександрович? Раз у раз же так!

— Багато ви понімаєте! — одрубав Василій Олександрович і одвернувся. Гонта висунув йому язика і крутнувсь на одній нозі до Залізняка.

— На сцену! — скомандував Гаркун.

Гонта й Залізняк перелізли через "оркестр", підняли брезент і сховались в повітці. Через якийсь час щось дуже заторохкотіло всередині, заскрипіло, і брезент почав хилитатись, мов від вітру великого. "Завіса" піднялась. Перед моїми очима з'явився малюнок... сказать би, лісу, дак то не ліс був, тину... так і не тин. Було щось мені невідоме.

— А що? — зараз же звернувся до мене Гаркун.— Гарненькі куліски? Маленькі, правда... Але ж не можна було зробить більші... Цілу неділю красив сам... Це — ліс. Бачите, он там з лівого боку ніби даже десь е... е... лужайка такая. А там — он... Перспектива удач-но вийшла!.. Куліси, знаєте, це — один із е... е... факторів... е... е... артистичної жизні. Абсолютно!

Він ще посмакував трохи й закликав мене на сцену. Тут я ближче придивився до "лісу" і справді мусив згодитись, що то був ліс. Були й дерева, і кущі, і навіть листя. І зроблено було таки непогано. На рамах заввишки в чоловіка нап'ято було полотно, і з одного боку намальовано хату, а з другого — ліс. Ліс був зроблений так: посередині рами рівненько й чепурно зроблено сажею широку смугу, це — стовбур; з боків ішли теж рівненькі й чистенькі тонші смужки, то — гілля; по гіллях начіплено кругленькі, як яблука, листя, штук по десять на кожній. Рами приставлялись одна до одної Щільно й рівно, тільки з двох боків лишались проходи Для героїв драм і комедій. І виходив справжній ліс. Акуратно було зроблено.

— А, наконец-то! — почув я гучний голос Гаркунів і повернувся. В той саме час з-за "лісу" виходив якийсь добродій в чорній одежі і сам чорнявий і якби не дуже худий, то й дуже б гарний. За ним з'явилася струнка жіноча постать, одягнена в темну сукню і з рушником на голові, що гарно облягав її смугляве, гарненьке личко з великими, ніби здивованими очима. Вони мовчки зо всіма поздоровкались, не минаючи й мене, і зараз же стали набік.

— А за вами, господа, може, карету посилать,— кинув їм Гаркун, перегортаючи книжку, що взяв у Галіної. Петренки, не розуміючи, подивились на його.

— Сказано в 12 на репетицію, а ви коли приходите...

— Та раз у раз же ми так збираємся! — промовив Петренко, дивуючись.

— Молчать! — вмить чогось скипів Гаркун.— Я — режисьор і приказую вам не спізнятися більше... Абсо-лютноє свинство!.. Ставайте на місця... Пожалуста! — звернувся він до мене і ткнув пальцем в першу дію драми "Люте серце, або ж Чотири смерті разом".

Репетиція почалась. Гаркун був справдешнім режи-сьором. Він кричав, лаявся, бундючився, викривлявся і весь час коверзував Петренками, як сам хотів. То не туди стала вона, то не так повернувся він, то не з того боку обняла вона, то не в ту щоку поцілував він. Петренки покірливо робили, як хотів він, і іноді перекидались сумними поглядами.

— Ну, от! ну, от! — кричав Гаркун, підбігаючи до Петренка.— Хіба ж так хто сердиться? Ви понімаєте, що так не можна сердиться?? Насупте брови... Ще!.. Стуліть губи...

— Та мені ж говорити треба, як же я стулю губи?

— Пожалуста, не розказуйте! Коли треба говорить, вони самі розтуляться... Ну... Тепер... Зробіть взгляд Грозний...

Петренко стулив губи, насупив брови і "зробив взгляд Грозний". Вийшло, ніби він зібрався заплакать.

— Ну, так... Тепер далі... Тільки станьте до рампи ближче... І ви, і ви...— злегка штовхнув Гаркун Петрен-кову,— положіть йому руку на плече... Ну, й дивіться на його. Пріятнєє, пріятнвб дивіться... Смійтесь до його... Більше... Ну, далі...

Тут увійшли ще дві панії й, нашвидку хитнувши всім головою, стали збоку. Гаркун тільки суворо подивився на їх.

— Залізняк! Що ви все руками тикаєте, як говорите? — причепився він до Гонтиного приятеля.— Ви ж не дратву просовуєте в чоботи? Коли ви вже забудете свою мастерськую?.. Абсолютно глупий народ!

Залізняк ніяково всміхнувся і міцно склав руки на животі.

— Ну, от! Він їх на живіт!.. Ну, положим, нехай так... Держіть, держіть так... Та веселєй смотріть... Підніміть голову... Та громче говоріть, бо вас і не почують... Ну, повторіть вашу фразу...

— Та годі вам уже свариться! — крикнув Залізняк із ролі і махнув рукою. Але, злякавшись, зараз же склав її знов на живіт і подививсь на Гаркуна.

— Більше інтонації треба...— сказав Гаркун.— Ну, далі.

Тільки до Ґонти та до Галіної не міг причепитись. Гонта, очевидячки, був "талант". Він поводився вільно й розв'язне. Коли кінчалась його роля, він брав у руки балабайку і, підморгуючи двом паніям, що несміливо усміхались до його й скоса подивлялись на Гаркуна, тихо

дзвенів на ній. Талант же його, мабуть, виявлявся в тому, що він за одним духом викрикував свою ролю, котру знав, як отченаш, і умів добре "реготатись". Гаркунові дуже подобалось, як Гонта починав тарабанити свої "місця", не зупиняючись ні на один мент, хоча, треба додати, сам він дуже погано знав свою роль. Але він на це не вважав.

— Я таки ніколи й не учу ролі,— говорив він.— Суфльор, вдохновеніє, от і все... Старий, опитний артист ніколи не учить... Іскуство така штука, що... е... е...

Тут він зупинявся, жував трохи губами і накидався на кого-небудь. Так-таки я й не довідався, яка така "штука" іскуство. А шкода, та й не мала!

Почалася п'ята дія.

— Ну, тепер ви вже, пожалуста, тільки репліку мені, тільки репліку... — звернувся до мене Гаркун,— тут такі місця, що без суфльора треба...

Він грізно нахмурився і став серед кону. Здавалось, от-от стіни не витримають цього погляду, заваляться і помнуть так гарно намальований ліс.

— Ну? — скомандував він мені.

Я подав йому репліку, він сказав її... але далі у нас не поїхало.

— Далі, далі, що ж ви!

— Та вам же тільки репліку...

— Ах, пожалуста, давайте! Що, ви хочете все настров-ніе моє прогнать?!

Я злякався цього й почав йому прямо-таки суфлі-ровать.

— Ні! Так не можна! — махнув він рукою і розправив брови.— Я ж вас просив тільки репліку, а ви... Ех! Я тільки руками розвів.

— Петренко! Це вам не поліцейська канцелярія! То там можна було строчить бумажки й сідать... Прошу встать! Що це справді таке?! — загорлав він.— Я й на репетиції скликай, я й реквізит готов, я й за музикою бігай, я й на сцені вивозь, я... а ви будете гроші забирать і сидіть собі! І прошу мені з інтонаціями й жестами репетирувать... Залізняк! Це вам не сапожная мас-терская! Що, ви думаєте, що й театр вам сапожная мастерская?.. Станьте ближче... Та куди? До кругу ближче... Ви, Гонта, перейдіть на той бік... Треба, щоб група вийшла, картина... Галя, перейди сюди...

— Глупости! — одрізала Галя.— Никакой картиньї не вьійдет... Нужно, чтоб Петренко стал за Людмилой Петровной... Когда я буду падать в обморок, нужно, чтоб...

— А тм все-таки думаешь падать в обморок? — перебив її Гаркун.— Но ато ж... абсолютно...

— Тьі абсолютний дурак! Раз я говорю, что буду падать в обморок, так, значит, буду... І не тебе меня учить, вот что! Лучше б своих сапожников учил... Вон как стоит! — зневажливо тикнула вона на Залізняка, який почервонів і, випрямившись, боязко подивився на Гаркуна.

— Но, ведь... Как же тьі будешь падать в обморок, если атого в драме нет? — не звернувши навіть уваги на Залізняка, скрикнув Гаркун. — Зто ж... ей-богу!..

— А в драме єсть, что она поет по нотах? Есть?

— Но... Если б ты знала напамять, так...

— Ну, так й не рассказывай... Ну, словом, я падаю в обморок, или... йди себе к черту с своим спектаклем, вот й все!..

І, повернувшись, одійшла в куток і сперлась на "ліс". Гаркун стиснув плечима й замовк.

— Себе небось можно,— знов почала Галіна,— ему й то, ему й се... Скажите, пожалуста, цаца какая... На-брал каких-то... писарей, сапожников... Играй с ними... Еще указывает...

— Анна Семеновна! — вмить обізвався трохи блідий Петренко.— Не я просив Василя Олександровича грать з ними, а вони мене, значить...

— Ну, то й поцілуйтесь з ним!..

— А для чого ж оскорблять нас? — вмішалась Пет-ренкова, і гарненьке її лице спалахнуло полум'ям.— Що ми вам должни 10 рублів, так ми... одиграєм вам... а...

— Воображаю ату игру!

— Ви тільки умієте іграть? Не задавайтесь, пожалуста! — блиснула очима Петренкова і круто одвернулась від Галіної.

— Васька! — вмить кинулась та до Гаркуна, як опечена.— Если ты не выбросишь их вон сейчас же, я играть не буду! Они уже давно мне дерзости говорят! Я со всякой швалью играть не желаю!

— Сама бариня!..— кинула Петренкова.

— Та цить! — спинив її чоловік, але пізно. Піднялась лайка, крик, галас. Гаркуна й не слухали, ось-ось вчепляться в коси одна одній. Бачачи, що така репетиція не скінчиться й до спектакля або скінчиться таким, що доведеться ще побувать у поліції, я голосно заявив, що або будемо кінчать, або я кидаю і йду додому. Сварка затихла, і драма якось скінчилась.

— Ну, тепер ще водевіль, та й годі! — промовив Гаркун і підсунув мені другу книжечку.

— Я водевиля играть не буду! — суворо бовкнула Галіиа і пустила носом дим.

— Почему?

— Не хочу!

— Хм...

Усі замовкли і подивлялись то одне на другого, то на Галіну, що "індиферентне" палила собі цигарку, розвалившись на стільчику.

— Так давайте дивертисмент, та й шабаш! Що там! — скрикнув Гонта.— Я на балабайку, Залізняк на губах... їдьоть, Залізняк?

Залізняк тільки усміхнувся й подивився на Гаркуна.

— Так не будеш? — спитав той у Галіної.

— Нет.

— Ну, то ми поставим справді дивертисмент... Скажем публіці, що... Ну, словом, щось скажем... А що ж на дивертисмент?

— А я вийду, постою, постою, та й піду...— засміявся Гонта.— І буде ефект, єй-богу!

— Хм...— замислився Гаркун.— Так... Хм... Ну, знаєте що?.. Ви, Людмило Петровно, проспіваєте —"Мо-тильочек-дружок", ви, Залізняк... Що ж ви зробите? Що ви вмієте?..

Залізняк ніяково всміхнувся й почервонів.

— Ну?.. Що ви знаєте?

— А "Прекрасную злодейку", Залізняк? — повернувся до його Гонта. — Він зна і дуже добре зна "Прекрасную злодейку"... Стішки такії...

— Хм... Ну, нехай "Злодейку"... Я прочитаю з Гам-лета...

— А потім хор! — підхопив Гонта.-"Вниз по матуш-ке по Волге" або "Ой, у лузі"...

Нарешті гуртом складено програму дивертисменту і я вже зібрався додому, як мене зупинив Гаркун.

— Віноват!.. Осмєлюсь просить вас до себе на обід-По трудах, так сказать...— не випускаючи моєї руки, шаркнув він навіть ногою по підлозі.— Жена моя при-глашена на обід до... е... е... справника, так ми, значить, по-холостому...

— Спасибі, дуже дякую,— одмовив я,— але ж я маю обід і мушу...

— Не хочете? — суворо подивився він на мене,— Пр-ренебрегаете?

Нічого робити, мусив я згодитись. Пішли ми.

— Живу я просто, без розкошів і... без церемоній. Не через те, що не можу, а просто... люблю простоту,— говорив він мені дорогою з тою величною простотою, що раз у раз відрізняє велику людину від звичайної.— Простоту люблю і уважаю... Д-да... "Простота ато — все, роскошь — ничто",— сказав Декарт, і я з ним со-гласен... Здоровий образ жизні і простота — це... моя жизнь... І знаєте, що я вам скажу? Ніколи талант і не може ужитись з розкішшю... Йому треба, так сказать, абсолютно... е... е... атмосферу... е... е... так сказать... простую... Да... Потому, іскуство така штука, що... е... е... "Роскошь — то мать пороков", — сказав Шопенгауер. І правильно сказав! Мудро сказав!.. Це ум... Я, знаєте, Шопенгауера уважаю... Согласен, і Лев Толстой тоже... можна сказать, принципіальний... но знаєте, я замєтіл між ними велику разницю! Той, знаєте, більше все так сказать... е... е... в атмосферу... духовную... А ось і мої апартаменти! — перебив він себе і уступивсь мені з дороги, пропустивши в невеличкий двір.

"Апартаменти" справді були досить прості. То була друга половина звичайної хатки, брудна й темна. Долі валялись клапті з паперу, якісь стружки, на столі розкидані були афіші й ролі, на широкім дерев'янім ліжку в великій простоті лежала неприбрана постіль. Простоти було вже занадто, занадто навіть і для такого таланту, як Гаркунів.

Театрально посадивши мене на стілець з діркою посередині для руки, він зараз же витяг з печі горщик, розставив на столі два залізних полумиски і, згадуючи про простоту, налив з горщика по самі вінця. Найшлось дві дере'в'яних ложки з погризеними кінцями, і ми взялись до теж просто звареного борщу. Закусили м'ясом, що було вкрито якоюсь слиззю, і я став прощатись, зважаючи на покинуту ніби роботу.

— Ну, бог з вами, одпускаю,— протягуючи мені руку, нарешті згодився він пустить мене.— Тільки глядіть, рівно в половині дев'ятого будьте... Я терпіть не можу, як починають в 10, а пишуть рівно в 8. У мене це не так, як по других трупах. Написано в 8, в 8 і начинаєм, в 8'/2 — начинаєм в 81/;... Абсолютно!.. Пожалуста ж...

Я хотів нагадать йому про репетицію, але тільки махнув про себе рукою і пообіцяв не спізнитись.

IV

Знов рівно в 25 хвилин на дев'яту я підходив до воріт шевця, біля яких стояла купка хлопчиків, що цікаво заглядали у двір, декілька жидків і... полісмен, поважний і величний. За ворітьми у дворі стояв столик, на йому свічка, якась шабатурка з білетами, а на стільці біля його сиділа одна з паній, що були на репетиції. Я зрозумів, що то була каса. Поздоровкавшись з па-нією, я пройшов в садок, і, тільки що мав винирнути з якоїсь ями, куди шугнув несподівано, як за кущем страшенно зарипіло, загуділо і так загупало у щось порожнє й гучне, що в ухах у мене аж засвербіло. Посім до цього пристав якийсь не то свист, не то скрип, Щось застогнало, зашипіло, і крізь це ревище й галас почала пробиватись якась мелодія. Коли я виліз із ями й вийшов з-за куща, мені уявилась така картина. На маленькому горбику з поважними і серйозними лицями примостилось чотири добродія і щосили один бив у бубон, другий дув у флейту, третій різав на скрипці, і всіх заглушав четвертий своїм величезним, покрученим тромбоном. І аж тепер тільки я зрозумів, що то був за гук якийсь, що ще з восьмої години я чув у себе в номері. То грав цей "оркестр"!

Маючи на увазі, що здалека мелодія раз у раз вчувається краще, я поспішив одійти й попростував до театру. По доріжках саду й біля театру було темно й безлюдне, а в самім театрі в темряві чорніли тільки "кресла" сумними рядами. Артистів і духу ще не було. Я постояв, постояв і вийшов знов у садок, силкуючись порахувать, на скільки єсть уже збору. Але, не дивлячись і на музик, його було щось мало, у всякім разі, на двісті карбованців не було. Ходило декільки пар жидків і жидівочок, сидів на лавочці якийсь старенький поштовий чиновник з дівчинкою, реготались за кущем якісь гімназисти та ще коло музик, зазираючи чотирьом добродіям у рот, стояла купка "зайців" — хлопців і дівчаток.

"Певно, щось помішало публіці",— подумав я і, заспокоївшись на тому, пішов собі в глибину садка. Під бузковим кущем була широка лавочка, я ліг собі на ній і, здригуючись від несподіваних варіацій "оркестру", став дивитись у небо.

— От коли б Гаркуну стільки публіки, як оце зірок зараз! — зітхнув я, блукаючи оком по безкраїм, темно-синім небі, з якого, мов моргаючи до мене, світились-усміхалися зорі.

І раптом стало тихо-тихо. Я здивовано підвів голову і став слухать. Було таки тихо. Десь здалека долітав до мене ледве чутно гомін, підо мною цвірчав цвіркун, і бережно, потиху затьохкав у кущах соловей. Було якось спокійно і легко, мов я тільки що вирвав болячий зуб.

"Ах, то музики перестали!" — догадався я, й за цею догадкою острах наче морозом пройшов по мені.

— А що, як вони це тільки спочивають, набираються духу, щоб ще голосніше утнуть?

І соловейко теж, мабуть, сього боявся, бо наче поспі-шавсь наспіватись; оксамитні, м'які згуки приємно голубили ухо і нагадували багато-багато таких же зоряних ночей, таких же соловейків... тільки без "оркестрів" і Гаркунів-Задунайських.

І вмить все зникло: і минуле, й соловейко, і зорі;

в очах потемніло, в ухах заляскотіло, а по тілі мов громовина пройшла. Музики врізали якусь польку.

Я, як опечений, схопився й побіг до театру. Всередині уже світилось, і я, радий тому, як не знать чому, підбіг до дверець, що були позаду театру, і поторгав ними. Мені відчинив Гонта і люб'язно шаркнув ногою.

— Добродію Гаркун! Чи хутко ж ми почнемо? — звернувся я зараз же до антрепреньора. — Вже хутко десять годин!

Він мовчки повернувся до мене від дзеркальця, дивлячись у яке, щось мазав у себе на лиці і, трохи подивившись на мене, одмовив:

— Ви ж бачите, що гримірyемся...

Я спершу цього не бачив, але, придивившись, побачив, що вони справді "гримірувались". Себто: кожний з актьорів мочав пальцем спершу в одну череп'яну мисочку з водою, потім у другу з червоною фарбою і, нічесоже сумняшеся, навмання розтирав у себе по лиці всею долонею,— тільки у Гаркуна був шматочок дзеркальця. Потім таким же чином умочалось у воду і в другу мисочку з сажею і вже один одному наводив брови, а кому треба було — то й вуса. Поклавши, як казали вони, "грунт", починали робить зморшки. А це вже робилось так. На свічці, що одиноко світила на всю низеньку голу "уборну", запалювався сірник і зараз же гасився. Потім, де треба було буть зморшкам, засмаленим кінцем сірника проводилось декільки тоненьких смужок.

Але, не вважаючи на цю простоту "гриму", лиця були поважні й навіть торжественні; видно було, що мало бути щось таке, до чого "індиферентне" відноситись "абсолютно" не можна.

Я попробував було заговорить до Гаркуна про те, що, може, сьогодня й грати не доведеться, бо щось публіки не густо, але він з такою величністю одповів мені, що йому тепер не до публіки, що він слова свого ламати не може і, що б не було, а буде грати, з таким натхненним лицем попрохав не чіплятись до його в такий час з "матеріальними пустяками", що я аж засоромився самого себе. Але не вспів я одійти, як в уборну ввійшла касирша і звернулась до Гаркуна з тим же:

— Василій Олександрович! Публіка просить начи-нать, а в касі всього 6 р. 73 коп. Будем іграть?

Господи! Я ніколи не бачив і, мабуть, довіку вже не побачу такого лиця, з яким добродій Гаркун повернувся до касирші. Уявіть тільки собі: великі, товсті брови, з яких аж сипалась сажа, червоний ніс, розпатланий парик, зморшки від ока до рота і погляд грізний, величний і страшний. Касирша вже й не казала більше нічого, побачивши це лице, а він ще й додав словами:

— Ви бачите, що я роблю! Ви бачите, до чого я готовлюсь? Вам повилазило? Що, ви хочете, щоб я сьогодні оскандалився? Ви хочете все настроєні® моє зігнать?.. Скільки б не було збору... ми граєм! Підіть і скажіть це публіці! Через полчаса начинаєм!

Касирша зникла, наче її вітром змело.

— Васька! — вмить почувся з-за перегородки, що переділяла жіночу "уборну" від чоловічої, голос Галіної.— Неужели ты думаешь играть при 6 рублях сбору? Ведь ато идиотство!

Тут, я думав, добродій Гаркун не витримає такої наруги над своїм "настроєнієм" і покаже, як можна так "індиферентне" відноситись до "іскуства, котре єсть така штука, що"... Але вийшло інше. Правду кажуть, що чужа душа — темний ліс. Добродій Гаркун тільки лагідно відповів:

— Ну, а що ж робить?.. Треба... Може, хоч музикантам стане... Та, може, ще й публіка надійде...

— Смотри! — почулося з-за перегородки.

— Дайте перами звонок! — скомандував Гаркун.

Усі кинулись шукать дзвінка, і один з добродіїв, що знайшов його в куточку на табуретці, несамовито загримів і вискочив у садок.

Я подивився ще трохи, як добродій Гаркун репетирував перед дзеркальцем різні страшні пози, і вийшов знов у садок. Музики мовчали, і з доріжок садка неслась тиха розмова парочок. На тину "партера" вже сиділа частина публіки і, то спихаючи одне одного, то виробляючи всякі гімнастичні рухи, весело чекала початку.

Через десять хвилин задзвенів удруге дзвінок і публіка потягла в "партер". Було декільки чиновників, декі-льки гімназистів і студентів з великими купами різнокольорових панночок і повнотелесих матусь; було декі-льки купців з жінками й дітьми, якихсь добродіїв у чоботях і круглих картузах, мабуть, прикажчиків з економій і, наостаднє, жидки й жидівочки. Музики ревнули й посунули теж у "партер", на ходу виробляючи такі варіації, які ні одному композиторові й уві сні б не приснилися. Всі умостились і стали чекать. З дерев і з-за дерев виглядала "безпаспортна" публіка.

Я поспішив у театр. Там вже було наготовлено все як слід. За кулісами товпились якісь добродії в чоботях "бутилками" і "гармоніями", — не то шевці, не то зво-щики,— як я потім довідався, хористи; гасали чогось Гонга й Залізняк по сцені і скажено гукали на хлопців, що добивали цвяхи в куліси; поважно й натхненно ходив Гаркун біля "уборних", заклавши руки в кишені чумарки, що служила і на сцені, і поза сценою, не злазячи ніколи з широких плечей артисти.

І ось третій дзвінок. Тромбон востаннє ревнув, бубон гупнув, і в "партері" і на сцені стало тихо. Запалили дві свічки біля суфльорської будки, і я почав залазить у неї. А туди залізти було не так просто, як все робилось тут. Треба було трохи підняти завісу, стати навколішки задом до будки і тоді вже пнутись туди помалу й обережно, щоб не перекинуть будки в "оркестр".

— О! Суфльор поліз, суфльор поліз! — почулось з публіки.— Диви, диви, як пнеться... Як жук!.. Ач!.. Ач!..

Вліз я. 31 сцени повтікали РСІ; за сценою зарипіло, заторохкотіло, і завіса, зачепившись попереду За будку і ледве не перекинувши її, піднялась і відкрила публіці ноги Ґонти, що чогось був вернувся і тепер тікав за "ліс".

"Приставлення" почалось. Гаркун, само собою, грав героя, Галіна — героїню. То була виразна гра! Ви бачили коли-небудь, як гнівається чоловік? Ви скажете, що бачили, а я вам скажу, що не бачили. Для цього треба подивитись на добродія Гаркуна. Ви, мабуть, бачили, як чоловік почервоніє, зробить який-небудь рух руками, підніме, може, хутко голову, словом — бачили гнів звичайного чоловіка. Е, так то — дурниця! Тут, уперше, сердився дуже палкий і добродійний герой Мирон, а вдруге, грав його сам Гаркун-Задунайський. Мене він, відома річ, і не слухав, fраа, як і сам казав, "по вдохновеиію". І то ж таки гра була! Голос його лунав, як рев здоровенного вола, що почув кров; очі, підмазані сажею, весь час грізно світилися, крутилися і ось-ось мали вискочить, а з ногами робилось таке, що я гадав, чи не корчі вхопили славного, палкого артисту. Куди там тому Ґонті, хоча й він досить голосно торохкотів свою ролю, куди Петренкові з його тихим голосом і звичайними рухами! Одна тільки добродійка Галіна й рівнялась з ним, але й то не могла так вигукнуть, як він, не могла з таким запалом ляснуть себе долонею по лобі, щоб аж луна пішла по садку, не могла крутнуть так вилупленими баньками, щоб у вас аж мороз пішов поза шкурою. Я тішився, подаючи іноді слова Галіній або Петренкові. Шкода тільки, що я багато втратив через те, що мусив аж кричати з будки, бо один тільки Гонта й знав свою роль. Вже мені й гукали з публіки "тіше, суфльор!", вже якийсь добродій з галереї вилаяв мене досить виразно, пообіцявши "каменюкою затулить мені горлянку", а я тільки думав про себе: "Не ведают-бо, что творят",— і постановив хоч би й постраждать за правду. А до того ще комарі, користаючись з того, що мені ніяк було й поворухнутись, щоб будка не заворушилась за кожним моїм рухом, пили мою кров, скільки самі вже хотіли. Лице й шия мої аж пашіли від їх

поцілунків, а я не вгавав, бачачи перед собою тільки перелякані лиця артистів, що забували вже і про "інтонацію, і про жести", а чекали, як манни, від мене слів — одних-одні-сіньких слів, щоб не було таких довгих пауз.

І ось першій дії кінець. Я загасив одну свічку, подав Гаркунові його слова й загасив другу. То було ознакою, що завіса повинна була впасти й заховать від публіки й хату, і героїв, і колодязь, який перекинув в запалі Гаркун, і випустить мене із тісної халабудки. Але завіса чогось не падала. І публіка не знала, що їй робити, чи плескати вже, чи почекать ще: артисти повтікали, а сцена показувала, що ніби ще не кінець. А сталося, бачите, таке, що коли підняли дуже енергійно завісу, вона зачепилась там за щось і, скільки її не шарпали. ніяк не хотіла спадать. Прийшлось добродію Гаркуну виголосить перед публікою, що це вже кінець і антракт буде десять хвилин, а завіса не падає "по непредвиденному стечению грустньїх обстоятельств, бмвающих в жизни е... е... каждого человека". Почувши це, я без церемонії виліз з будки і на очах всіх прошмигнув за куліси.

Так скінчилась перша дія, скінчилась би й друга, і третя, і, може, усе скінчилося б добре, якби не трапилось нове "непредвиденное стечение грустньїх обстоятельств".

Почалась друга дія. Гаркуна вже не було (його заслано на Сахалін, і він за кулісами готувався повернутись в четвертій дії звідтіля, себто: чіпляв собі бороду, намазувався крейдою, бо з Сахаліну вертаються блідими, й переодягався з чумарки у Ґонтин піджак). На сцені були Галіна, Петренкова, ще одна пані, Гонта й Залізняк. Я аж переривався у будці, покручуючи тільки головою на всі боки від комарів, коли це... Але тут я мушу розказать зміст драми.

Люблятьcя собі, бачите, двоє пренепорочних, страшенно добродійних коханців, Маруся (Галіна) та Грицько (Гаркун). Люблятьcя вони вірно, чесно, живуть душа в душу, ось-ось мають побратися, коли ж... не можна! Не дозволяє драма! Бо й справді-таки: що б то була за

українська драма, якби кожному дозволялось женитись. Марусю любить ще Гаврило (Петренко). Цей Гаврило... Та ви знаєте, який це Гаврило, його в кожній українській драмі можна бачить. Злий, єхидний, поганий, гидкий... Але Грицько ревнує Марусю до його і раз на вечорницях убиває Гаврила. Зараз же приходить урядник і забирає Грицька на Сахалін. Але він в четвертій дії тікає звідтіль і приходить до Марусі. А Маруся вже вийшла заміж за Максима (Ґонту). Грицько, відома річ, сердиться і вбиває Максима, а коли Маруся хоче оступитись за його, то й її. Тут знов приходить урядник і I, II і III чоловіки і хочуть забрать знов Грицька на Сахалін, але він з реготом випивав отрути і, дриґаючи ногами, умирає біля Марусі. Урядник з чоловіками стають на коліна й моляться богу. Цим кінчається драма.

І от у другій дії, коли Маруся з розпущеною косою, з соломою в волоссі, бліда, як крейда, і з здоровенними синяками під очима (від горя за Грицьком, певна річ),— коли, кажу, Маруся повинна всю дію плакать не вгаваючи, трапляється це "непредвиденное стечение грустньїх обстоятельств". Вже пройшло з половину-дії. Уже Маруся проспівала Шевченкове "Коли розлучаються двоє" (музика Лисенка, ціна 30 к.), уже й наготовилась співати "Ми заспівали, розійшлись", гарненько утерши сльози, коли це... двері розчиняються і на сцені з'являється тільки що засланий на Сахалін патлатий, весь у крейді, бородатий, в Гонтиному піджаці, обшарпаний Грицько (Гаркун). Від такої несподіванки ми всі наче покам'яні-ли. Та де ж! Тут ще Маруся повинна плакать та й ще. гілакать, Максим повинен її розважати, повинен сватать її, вона повинна падать йому на груди й дякувать за це; а в третій дії вона повинна усе говорити, що ця зрада їй так не минеться, а Максим знов мусить розважати її. І на ж тобі: Грицько! Що його було робити? Радіти? Коли ж дуже рано повернувся він, та й по драмі зовсім радіти не приходиться. Жахатись? Коли ж Маруся ще не вийшла заміж за Максима, ще навіть той і не сватався. Схопить і запровадить його знов на Сахалін? Теж якось ніяково, а до того ще ж нема ні урядника, ні чоловіків, які саме й заправляють цим. Мовчать і дивитись на його? Перед публікою якось не приходиться. Настало дуже трагічне мовчання. Грицько почав було щось говорити, але, очевидячки, зрозумівши й сам, що тут щось

непевне, замовк і тільки подивлявся на всі боки. Ми теж мовчали й почували з страхом і жалем, що це вже кінець драмі, що пропадають і третя, й четверта дії. І дуже нам жаль їх було.

— Марусю!.. Голубко... я утік із... Сахаліну... до тебе... Я... я... ти... ти...— почав було знов Гаркун і замовк.

І хоча він не сказав цим нічого нового нам, але се нас наче збудило. Я почав щось суфліровать, Маруся чогось впала навколішки й почала благать царицю небесну, а Максим, схопивши Грицька за груди, заговорив до иогб щось По-російськи напів з українським. Не знаю, чим би скінчилась ця драматична сцена, якби не загула, не затарахкотіла завіса і не заховала нас від публіки, що, нічого не розуміючи, слухала нас і почала вже реготатись.

І тоді тільки кожний з нас запитав, чого це Гаркуну-Задунайському прийшло бажання так рано втікти з Сахаліну і тим скоротить так нашу драму. Коли я, вибравшись із будки, прибіг з цим питанням за куліси, я застав там таку сцену. Серед уборної, червоний навіть крізь крейду, з париком, що зліз на одне вухо, без Гонтиного піджака, стояв Гаркун і грізно насовувався на Петренка.

— Ви знаєте, що ви наробили?! — гукнув він, махаючи кулаком під самим носом нещасного Павла.— Ви знаєте, що ни мені весь ефект спортили?! Ви знаєте, що ви мене оскандалили?! Хто вас просив випихать мене з хати? Хто? Хто?

— Я не випихав, я...

— Мовчать! Ви ще врать хочете!.. Тут весь драматизм, тут ефект в цій сцені...

— Але ж... почекайте! — вмішався я здивовано,— ви ж не в тій дії з'явились. Вам треба в третій... у лісі... Який же тут ефект?

— Який? Який? — грізно повернувся він до мене.— Такий ефект, що плювать мені на всі ті дії!.. Я оініб-ся... Да! Усяк може ошибиться... Але це — пустяк! Ті дії можна викинуть, і драма од того не теряє... Да! А ви не дали мені сказать монолога, ви убили розкошную сцену... Да! Тепер скандал! Скандал на весь город! Осоромили ви мене! О!.. Хто спустив занавіс?

— Я думав, що...— почав було Гонта, але зараз же спинився.

— Хто вас просив? Хто вас просив? Га? Яке ви мали право думать? Яке ви мали право спускать занавіс? Га? Ні! Я більше з такими актьорами грать не хочу! З са-пожниками, з писарчуками, з якоюсь сволоччю... Годі! Я не хочу страмиться! Я не хочу, щоб мені порти-ли гру!

— Та ви ж самі винні! — не втерпів я, аж скрикнувши з дива.— Ви ж самі з'явились тоді, як...

— Я? — гукнув Гаркун.— Я винен? Хо-хо-хо-хо! Ще я й винен?.. Ха-ха-ха-ха!.. О ні! Ні, годі, годі!.. Скажіть публіці, що представлення дальше не буде... Завтра я виїжджаю... Я не можу! Я не можу з такими партачами! Так я, по-вашому, винен? Я? Ви понімаєте, що ви говорите? Ви абсолютно увєрєни, що ви говорите?

— Та вже ж...

— Ха-ха-ха, хо-хо-хо!!

Я схопив з кілка свою шапку й мовчки вискочив з "уборної". По доріжках саду, регочучись і голосно балакаючи з приводу "непред вид енного обстоятельст-ва", купчилась публіка і збиралась додому. З дерев злазили "безпаспортні" і, не розуміючи, розпитувались одне у другого, чого так хутко скінчилось "приставлен-ня". З театру чувся крик і галас.

Другого дня надвечір, сидячи біля вікна й любуючи з празникових суконь жидівок, що гуляли парами по середині вулиці, я почув щось мені знайоме. Прислухавшись, я зараз розібрав дзвін балабайки й голос Ґонти, що наспівував "народну" пісню:

Заходю я в Вєпскую,

Садюсь яза стол,

Скидаю хуражку,

Кидаю на пол;

Спрашуваю милу:

— А що будеш пить?

Вона ж отвічаїть:

— Голова болить.

— Я ж тібе не спрашую,

Що в тібе болить,

А я тібе спрашую,

Що ти будеш пить.

Ах, чи пиво, ах, чи вино,

Ах, чи фиялку, ах, чи нічево?

І зараз же біля мого вікна з'явилася "кумпанія невеличка, але чесна", себто: Гаркун-Задунайський, його жінка, дві пані в якихось надзвичайних капелюшках і сукнях, що лопотіли, як листове залізо, Гонта, Залізняк і ще якихсь два не відомих мені добродія. "Кумпанія" наближалась весело й гучно, піддержуючи одне одного за стан та іноді любенько обнімаючись і цілуючись.

Порівнявшись з моїм вікном і забачивши мене, вони на хвилину зупинились і, як хто міг, привітались до мене.

— З понеділком і... будьте здорові! — гукнув весело Гаркун.— Як здоров'ячко?

Я подякував і віддав їм на добридень. Через хвилину в коридорі затупотіло, загуло і стало зникать в номері, якраз проти мого. Там, як я потім довідався, жили Гонта з Залізняком.

Чай пила, булки єла, Позабула, з ким сидєла...— зараз же почувся голосний спів веселого Ґонти, а за ним гучний голос Гаркуна-Задунайського:

— Лейзер! Лейзер!

Щось дрібно затупотіло і спинилось біля Гонтииого номера.

— Полкварти водки, 2 фунта ковбаси, дюжину пива і 3 фунта хлєба! Моментально!

І за цим я почув стук до себе в двері.

— Можна! — гукнув я.

Двері розчинились, і в кімнату увійшов Гаркун-Задунайський. Мовчки й поважно підійшовши до мене, він протягнув мені руку, шарпнув мою і мовчки зупинився біля мене. Очі йому були ще мутніші, ніс ще червоніший, губи припухли трохи.

— Прошу сідать,— повів я рукою на стілець.

— Бла-го-да-рю, но... не могу! І знов мовчки зупинив на мені свій мутний погляд. Я проти волі злегка усміхнувся.

— Смішно? Да? — якось глухо промовив він.— Моя фігура возбуждает смєх у іних? Да?

— Боже борони, що ви?

— Смійтесь, смійтесь! — сумно махнув він рукою.— Я достоїн! Да!.. Судьба сміється з мене, смійтесь і ви! Я пасинок судьби...

Очей" доми, очень лєстни, Под решєточкоіі залєзной, Там Маша живьоть. Та-а-м Маша-а-а живьоть!! —

^вирвалось вмить з номера і луною розійшлося по "Малоросії".

На Гаркуна ніби хтось вилив відро живущої води: він , стрепенувся, мацнув рукою по лиці й живо промовив:

— Милостивий государь... е...г... господин... а... вибачайте... словом, прошу вас до нас на чашку... а... чаю. Надеюсь?.. Отказ ваш уб'є мене... Пожалуста! Він підставив мені бубликом руку і попробував навіть привітно усміхнутись.

Мене кинуло в холод. Пробурмотівши щось про велику свою подяку за честь і ще щось, я попрохав вибачить мені, що не можу ніяк погулять з ними, бо маю дуже нагальну й велику роботу.

— Пренебрегаєте? — випростався він гордо.— Ми до вас не піднялись? Ми низько плаваєм? О! Да! Ми з вищим образованієм, студент! Ха-ха-ха! Ну, знаєте що? Плюньте! Часок посидите і... свободні... Абсолютно свободні! Га?.. Ви не безпокойтесь, там усе свої, товариші... Моя супруга, дві дами, артисти... Вип'єм, закусим, заспіваєм... Пожалуста!..

— Шановний добродію, я б з великою охотою... ~ В такому разі, ізвініте... До свіданія... Вибачайте! Він уклонився і, злегка похитуючись, поважно вийшов з кімнати. Я запер за ним двері і, трохи заспокоєний, знов сів біля вікна і став дивитись на вулицю. В номері Ґонти трохи затихло, потім знов залунала п'яна пісня й зачувся дзвін балабайки. Я вже зовсім був заспокоївся, коли це у двері знов хтось постукав.

— Ізвініте, я ще раз до вас...— промовив Гаркун, коли я одчинив двері, і просунувсь до мене в кімнату.— Ізвініте... Все... е... общество, мої, значить, товариші і супруга... просять вас... Не я... Не я... прошу. Я — пус-тяк. Супруга і товариші... Стакан пивця.

Я знов подякував і супрузі, й товаришам, але... знов одмовився.

— Та-а-к-с! — промовив він.— Но, може, на півчаса можна? Га?.. Стаканчик пива... закусочки... У нас просто... Простоту люблю... Дами тоже прості... Може, ви стісняєтесь? Дак з ними можна... всьо... і об'ятія, і... Гіменей, і Амур, і Психея... Ну, словом, як з супругой, так і ви з ними... Пожалуста... Просять всі...

Але я, не вважаючи навіть на таку простоту, все-таки не одважився піти до них.

— Ну, Ізвініте...— знов уклонився він і тихо вийшов з кімнати. Я знов сів біля вікна. Але не вспів ще гарно вмоститись, як знов застукало в двері.

— Ізвініте, я ще. раз... Одну минутку...— з'явився в дверях Гаркун з пляшкою пива в одній руці й цигаркою в другій.— "Еще одно последнее сказание"... Може, ви роздумали?.. Дами просять вас... Только дами!.. І обіща-ють вам мілійони поцілуїв... Милостивий государь!.. Если вьі не пойдете, вьі мне не друг! Абсолютно!.. Пожалуста!..

— Високоповажаний добродію! — розвів я руками.— Мене прямо дивує... як би вам сказать...

— Нахальство? — підхопив він і зареготався.— Ви не стісняйтесь... Гаркун-Задунайський вище цього... Гаркуна-Заду найського трудно... е... Я вас ще раз прошу... Не хочете? В послєдній раз — не хочете?..

— Добродію!..

— Ну, так плювать мені на вас! От що!.. Задавака, і більше нічого!.. Суфльор нещасний!.. Наплювать і растєрєть... О!

Він плюнув, розтер навіть і гордо вийшов з номера, грюкнувши дверима.

Довго ще потім в коридорі тупали ноги Лейзера, довго чулись пісні, крики, жіночий п'яний писк і регіт, довго дзвеніла балабайка під спів Ґонти:

Три аршини сапогищі,

На випуску голяниіці,

Бальшой генерал,

Бальшой генерал!..

Довго гуляла трупа, але Гаркун-Задунайський більше не приходив.

Я хутко після того дістав спроможність виїхати з N. і вже ні трупи, ні антрепренбора її Гаркуна-Задунайського більше не бачив.